

https://doi.org/10.31516/2410-5325.091.01*

УДК 94:323.1:929](477)Mix(045)

ОСОБЛИВОСТІ МЕМОРІАЛІЗАЦІЇ ПОСТАТІ МИКОЛИ МІХНОВСЬКОГО ЗА ЧАСІВ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ

Л. І. Мачулін

Харківська державна академія культури, м. Харків, Україна

editor2016@ukr.net

L. Machulin

Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0001-8804-6297>

Л. І. Мачулін. Особливості меморіалізації постаті Миколи Міхновського за часів незалежності України

У статті розглядаються особливості меморіалізації постаті М. Міхновського, «батька українського націоналізму», «апостола української державності». Введення його імені в публічний простір почалося наприкінці 1990-х рр. і за короткий час набуло певної динаміки. Окрім публікацій у пресі, виступах на радіо та телебаченні, видання повного зібрання його творів, дослідження життєвого шляху, світогляду й громадсько-політичної діяльності, за роки незалежності відбулося 15 вшанувань (меморіалізації) головного ідеолога державної самостійності України.

Застосовуючи аналітичний метод, а також методи опису й узагальнення, автор дійшов висновків: факти свідчать про повільне, невідповідне часу змін у суспільстві формування національної ідентичності сучасників; за географією лише сім обласних центрів із двадцяти шести та АР Криму вшанували «апостола української державності»; за видами вшанування пам'яті — встановлено чотири меморіальних дошки, на картах міст з'явилося дев'ять урбанонімів та один пам'ятник у селі, де народився М. Міхновський; серед ініціаторів вшанування жодного разу не було державних органів влади, що свідчить про відсутність цілеспрямованої державної політики стосовно конкретної історичної постаті.

Ключові слова: Микола Міхновський, батько українського націоналізму, ідеолог державної самостійності, меморіалізація, вшанування пам'яті.

L. Machulin. Specifics of memorializing Mykola Mikhnovskyi during Ukraine's independence

The purpose of the article is to investigate the chronological and geographical features of the memorialization of the figure of M. Mikhnovskyi in Ukraine during the independence period.

The methodology of the theoretical analysis. In the research we applied an analytical method, as well as methods of description and generalization.

The results. The results of the study revealed: the processes of memorialization of the memory of Mikhnovskyi during the independence period of Ukraine began with the installation of a memorial plaque in 2003 in Kharkiv, and in total for 2003–2024. 15 facts of memorialization were established; the largest number of commemorations of the memory of Mikhnovskyi: four — on the left bank of Ukraine (two — in Kharkiv, Poltava, Lubny and Kryvyi Rih), three — in the west of Ukraine (Lviv, Vynnyky, Rivne), two in Kyiv and Kyiv region (Kyiv, Brovary), two in the north (Pryluky and Turivka), one in central Ukraine (Kropyvnytskyi); only 7 regional centers out of 26 and the Autonomous Republic of Crimea honored the “apostle of Ukrainian statehood”: Kharkiv, Poltava, Chernihiv, Kyiv, Rivne, Kropyvnytskyi, Lviv; there are no state authorities among the initiators of the memorialization, which indicates the absence of a purposeful state policy regarding a specific historical figure.

The scientific novelty of the research. The memorialization of the leading ideologist of revolutionary nationalism Mykhailo Mikhnovskyi during the independence period of Ukraine has been studied for the first time.

The practical significance of the article. The results of the study will be useful in further honoring the main figures of Ukrainian nationalism D. Dontsov, E. Konovalov, S. Bandera, A. Melnyk, S. Petliura, R. Shukhevych, O. Teliha, etc.

Keywords: Mykola Mikhnovskyi, father of Ukrainian nationalism, ideologist of state independence, memorialization, commemoration.

Актуальність теми дослідження. Від смерті в 1924 р. і до розпаду Радянського Союзу в 1991 р. ім'я М. Міхновського було заборонене комуністичним режимом. Лише на початку XXI ст. за ініціативи громадських організацій почалося відродження пам'яті першого ідеолога державної самостійності України. Особливості меморіалізації постаті М. Міхновського характеризують процес формування нації.

Постановка проблеми. Неможливо переоцінити формування ідеологічних поглядів українського суспільства через меморіалізацію ключових фігур в історії України. Такою персоною є загально визнаний ідеолог української державності М. Міхновський. Його творчий спадок вітчизняні вчені почали глибоко досліджувати лише в останнє десятиліття. І хоча рівень амбівалентності суспільства щодо українського націоналізму значно знизився з початком широкомасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р., він все ще достатньо не усвідомлений. З'ясування регіональних мотивів та факторів, що вплинули на меморіалізацію головного ідеолога української державності, мають висвітлити особливості формування української нації для подальшої просвітницької роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвідки за темою статті — меморіалізація пам'яті М. Міхновського — відсутні в науковому дискурсі. Це може пояснюватися тим, що сама тема українського націоналізму взагалі мало поширена навіть у публіцистичному дискурсі часів незалежності України. Ще один варіант — вшанування пам'яті історичних діячів минулого, зокрема націоналістичної спрямованості, лише набирає обертів.

Водночас можна зазначити, що сама постать М. Міхновського, його політична біографія та боротьба навколо самостійницьких ідей вже не є *terra incognita*. У 2006 р. вперше в історії було видано біографію М. Міхновського авторства доктора історичних наук Ф. Турченка на основі архівних документів. Науковець дослідив життєвий шлях, світогляд та громадсько-політичну діяльність цієї непересічної особистості (Турченко, 2006). Через півтора десятиліття автор перевидав біографію М. Міхновського, значно доповнив її новими джерельними матеріалами,

показав еволюцію політичних поглядів та додав розділ про обставини трагічної смерті відомого діяча українського національно-визвольного руху (Турченко, 2020).

У 2007 р. в Києві вперше в історії було видано зібрання ідеологічних праць М. Міхновського, у яких він обґрунтовує ідеологію української державності й закладає теоретичні основи українського націоналізму (Міхновський, 2007).

У 2015 р. українські читачі отримали не менш унікальне видання — суспільно-політичні твори М. Міхновського. У видання ввійшли авторські листи, відозви, програми, численні публікації, серед яких найвідоміша — «Самостійна Україна». Його твори доповнені матеріалами різних авторів про життєвий і творчий шлях головного самостійника (Міхновський, 2015).

Суттєвий внесок у дослідження життя, діяльності й творчого спадку батька української самостійності зробили Р. Коваль та Ю. Юзич. У науковий обіг введено, окрім 62 текстів самого історичного діяча, 56 спогадів про Міхновського (вісім уперше опубліковано в Україні) та 113 газетних згадок про нього (Коваль & Юзич, 2021).

Науковці звертаються до юридично-правового аналізу маніфесту Міхновського (Полух, 2022), розглядають ідеї «третьої української інтелігенції» через призму думок Міхновського (Гринів, 2016), аналізують погляди Міхновського в контексті українсько-російських відносин (Турченко, 2023) і таке інше.

Мета статті — дослідити хронологічні та географічні особливості меморіалізації постаті М. Міхновського на теренах України за часів Незалежності. Завдання — зібрати всі факти вшанування його пам'яті й зробити їх аналіз.

Виклад основного матеріалу дослідження. Осмислення ролі нації в незалежній Україні в 1990-ті рр. лише починалося, і за визначенням воно не могло бути швидким. Ім'я М. Міхновського фактично було стерто зі сторінок історії на його батьківщині, а місце поховання невідоме. Відновлення Незалежності запустило одночасно багато процесів, пов'язаних із націоналістичною думкою. Це і пошукова робота групи ентузіастів стосовно його смерті й поховання, і кропітка робота в архівах України та за кордоном у пошуках матеріалів, пов'язаних з його

ім'ям, і перші кроки з вшанування пам'яті. У 2002–2007 рр. з'ясовувались обставини смерті та поховання. Нарешті, у 2008 р. на Байковому цвинтарі було знайдено його поховання і встановлено пам'ятник.

Слова Е. Ренана про те, що нації ґрунтуються як на тому, що люди разом забувають, так і на тому, що вони пам'ятають (Renan, 1882), стали класичним виразом у формуванні політики та практики націєтворення. Якщо звернутись до прикладу України після 1991 р., «забування», розрив із минулим у свідомості значної частини українського суспільства проходить болісно довго: «Наслідком відсутності в соціальних і меморіальних практиках законодавчої основи (основи декомунізації) стали зареєстровані референдуми 2014 року в Криму, Донецькій та Луганській областях» (Machulin, 2015, р. 73). Так само болісно й довго відбувається відбір того, що мають люди пам'ятати. Меморіалізація, вшанування та увічнення пам'яті про значущі події, людей чи періоди минулого, шляхом створення спільних спогадів через певні ритуали, місця пам'яті та символи протягом розбудови держави від 1991 р. до початку повномасштабного вторгнення 24 лютого 2022 р., показує непростий процес формування ідентичності пересічного громадянина (Меморіалізація, б.д.). Цей тезис підтверджується хоча б тим фактом, що Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті» був підписаний тільки п'ятим президентом України 9 квітня 2015 р. — за чверть століття після отримання Незалежності (Верховна Рада України, 2015).

Меморіалізації пам'яті М. Міхновського є свого роду рефлексією осмислення ролі нації в незалежній Україні. Чому саме ця історична постать заслуговує на всенародне вшанування? Українська історіографія не дарма називає Міхновського «Апостолом української державності» («Міхновський Микола Іванович», 2025), адже сучасна Україна є саме такою, якою він її уявляв. Це не автономна Україна Центральної Ради й Грушевського, не федеративна Україна Винниченка, не всеросійська федерація Скоропадського, оскільки ніхто з них так і не наблизився до того, щоби бачити її самостійною та

незалежною від російського імперського впливу — ні до, ні після 1917 р. Події 2014 і 2022 рр. стали яскравим свідченням правоти М. Міхновського.

До українського національного руху майбутній ідеолог українського самостійництва долучився під час навчання в Київському університеті (1891–1896). Українські студентські громади початку 1890 рр., за словами Ф. Турченка, «рішуче відкидали рецепти старогромадівців, демонструючи свій розрив з їхньою орієнтацією на виключне культурництво й аполітизм українського руху» (Турченко, 2006, с. 57). Улітку 1891 р., «у Харкові, де стримуючий вплив ветеранів українофільського руху відчувався менше, з'являється молодіжна організація, названа на честь Кобзаря “Братством тарасівців”» (Турченко, 2006, с. 45). Київський філіал підпільної організації виник у 1892 р. і найвірогідніше з того року М. Міхновський і став членом гуртка. Після розгрому поліцією харківського осередку в 1893 р., київський осередок перетворився на керівне ядро і М. Міхновський брав у його роботи активну участь.

19 лютого 1900 р. в Полтаві й 26 лютого 1900 р. в Харкові М. Міхновський проголошує публіцистичний твір «Самостійна Україна», який на певний час відіграє роль політичної програми Революційної Української партії (РУП), створеної в Харкові в березні 1900 р. Цей маніфест РУП, у якому обґрунтовувалися історичні права України на незалежність, фактично підняв її статус до засновниці в Наддніпрянській Україні політичного революційного руху в російській імперії (Мачулін, 2009, с. 25). Стратегічною метою партії до її розколу в 1905 р. був тезис: «ОДНА, ЄДИНА, НЕРОЗДІЛЬНА, ВІЛЬНА, САМОСТІЙНА УКРАЇНА ВІД ГІР КАРПАТСЬКИХ АЖ ПО КАВКАЗЬКІ». Але далеко не всі партійні соратники були згодні з ідеологом національної самостійності, багато хто бачив майбутнє України в складі федерації з Росією.

У 1902 р. М. Міхновський створив Українську народну партію (УНП), яка проіснувала до 1907 р., коли зазнала жорстких переслідувань. За період діяльності партії вона не змогла зібрати навколо себе численну силу однодумців самостійництва. З подібною проблемою — від-

сутність підтримки ідеї самостійництва українського істеблішменту — зіткнувся М. Міхновський, і в 1917 р. Центральна Рада на чолі з М. Грушевським вважала, що здобуття незалежності не треба захищати: «Українського мілітаризму не було, й не повинно його бути далі» (Винниченко, 1917, с. 1). Дослідниця Г. Черкаська наводить ще один приклад: напередодні проведення з'їзду «1 травня при обговоренні питання про українське військо на засіданні Комітету між обережними обережниками — соціалістами Центральної Ради (Винниченком і Грушевським) та “нашими фашистами — Міхновським і К.” [вираз Грушевського] пробігла чорна кішка» (Черкаська, б.д.). М. Грушевський і В. Винниченко виступали за автономію з Росією, тому всіляко намагалися усунути Міхновського з політичної арени. Ф. Турченко, дослідник життя і діяльності М. Міхновського так характеризує ту ситуацію: «ставлення соціалістичної більшості Центральної Ради до проблеми утворення регулярної національної армії з перших тижнів революції набуло гротескного характеру» (Турченко, 2006, с. 231).

У радянській Україні шанувати М. Міхновського було неможливо — він протиставляв інтернаціональній ідеї більшовиків українську національну ідею. Та й за минулі радянські десятиліття до самого 1991 р. в УРСР не стало більше прихильників націоналізму — у разі більше їх було за кордоном. Після 1917–1921 рр. українці, які опинилися за кордоном, звернулися до ідеології націоналізму і в лютому 1929 р. створили Організацію українських націоналістів (ОУН). Цей політичний рух ставив за мету розбудову незалежної української держави на всіх українських етнічних землях (Патриляк, 2010). З 1992 р. ОУН легалізувалася в Україні як громадська організація, зберігши при цьому статус понадпартійної структури. ОУН розбудовувала в Україні низку наукових і культурницьких організацій (там само).

Становлення української державності після 1991 р. відбувалось далеко від ідеології націоналізму. Утім громадські організації зі схожими поглядами вже на межі століть виявилися мудрішими за політиків. Поділяючи думку Е. Ренана про те, що нації виникли зі спільних

потреб людей, які прагнули до «колективної ідентичності», громадські активісти звернулись до практики збереження, вшанування та переосмислення подій минулого (Renan, 1882). Одними з перших, якщо не першими, до практики вшанування ідеолога українського націоналізму взялися харківські активісти. У 1990–1996 рр. у Харкові діяло Товариство української студіючої молоді імені М. Міхновського (ТУСМ), головою якого був студент Харківського художньо-промислового інституту В. Кочетигів. Товариство було офіційно зареєстровано як організацію в структурі Харківського крайового Народного руху України (тоді законодавчо це дозволялося) і розташовувалось по вул. Сумській, 43. Матеріали про Міхновського одні з перших в Україні розміщувались у харківській незалежній газеті «Нова Україна» (Нова Україна. Часопис Молодіжної ліги Харківщини, 1991–1993). Уперше погруддя М. Міхновського в 1992 р. як проект майбутнього пам'ятника створив В. Кочетигів (нині цей витвір зберігається в Харківському літературному музеї).

У серпні 2003 р. члени Харківської крайової організації Спілки української молоді (СУМ) та Фонду національно-культурних ініціатив імені Г. Хоткевича з нагоди 130-річчя від дня народження М. Міхновського змогли переконати харківську владу у встановленні меморіальної дошки видатному державному діячу (Різниченко, 2003). Майже 20 років потому Ю. Юзич, голова Крайової пластової ради «Пласт — НСОУ», випускник історичного факультету ЛНУ ім. І. Франка в дописі «Харківські адреси Миколи Міхновського» виправив ініціаторів: «За спогадами Юрія Колларда, того дня М. Міхновський виступав не в університеті, а на Шевченківському святі, яке організувала харківська українська студентська громада “в конспіративному помешканні у панства Нелідових, близьких знайомих братів Мартосів, за річкою Лопанню проти церкви по дорозі на Іванівку”» (Юзич, 2021). Однак цей факт не може нівелювати встановлення першої меморіальної дошки в Україні саме в Харкові, де вперше було оприлюднена обґрунтована концепція і принципи створення незалежної Української держави.

Хронологічно другим актом вшанування стало місто Львів, розташоване на протилежному — західному краю України. Меморіальну дошку М. Міхновському там було встановлено у вересні 2007 р. на будинку, де зупинявся М. Міхновський під час відвідин міста («Міхновський Микола Іванович», б.д.). Чому була вибрана саме ця дата меморіалізації та хто ініціатори встановлення дошки — невідомо.

На третьому місці за хронологією — с. Турівка Згурівського р-ну Київської обл. Саме тут народився майбутній батько українського націоналізму М. Міхновський. У той час цей населений пункт належав до Полтавської губернії. Тож, у 2008 р. ім'ям М. Міхновського й було названо вулицю, яка мала назву його ідеологічного противника — Леніна («Пам'ятник Миколі Міхновському (Турівка)», б.д.).

Наступні три події вшанування пам'яті відбулися у 2013 р. з нагоди 140-річчя з дня народження. У м. Прилуки Чернігівської обл. 5 квітня на будівлі гімназії № 1 було встановлено меморіальну дошку (Прес-служба, 2013). Цю гімназію Міхновський закінчив у 1891 р. Ініціаторами вшанування були викладацький актив гімназії та міська рада. У тому ж місяці 25 числа в м. Винники Львівської області міськрада вшанувала пам'ять М. Міхновського в назві вулиці (Байцар, 2017). І, нарешті, того ж 2013 р. в рідному селі головного українського ідеолога йому було встановлено пам'ятник («Пам'ятник Миколі Міхновському (Турівка, б.д.)»). Серед ініціаторів — Турівська сільська рада, колектив місцевої школи, Всеукраїнське наукове та професійне товариство імені М. Міхновського, громадські організації «Просвіта», Об'єднання українських націоналістів (державників), Народний рух України, Конгрес українських націоналістів, Спілка офіцерів України, Українська Народна Партія, активісти Всеукраїнського об'єднання «Свобода», «Пласту» та Історичного клубу «Холодний Яр». Як бачимо, державних установ серед них немає. Село Турівка нині має майже увесь спектр меморіалізації: пам'ятник, вулицю, музей (у школі) та меморіальну дошку. Дати відкриття музею та встановлення дошки у відкритій пресі не знайдено.

З початком російсько-української війни, 9 квітня 2015 р. Верховною Радою ухвалено чотири закони про декомунізацію. Цей важливий, хоча й запізнілий крок зобов'язував місцеві органи влади, зокрема, вичищати топонімічні карти населених пунктів від радянського тоталітарного спадку. У результаті декомунізаційних процесів протягом 2015–2016 рр. на мапах міст з'явилося ще чотири вулиці на честь ідеолога самостійної України. Так, рішенням Броварської міської ради № 52-04-07 від 25 грудня 2015 р. вул. К. Маркса в м. Бровари Київської обл. перейменували у вул. Миколи Міхновського (Перелік перейменованих вулиць та провулків м. Бровари, 2015). У 2016 р. вулиці на його честь з'явилися одразу в трьох містах: Чернігові (Атрошенко, 2016), Харкові (Райнін, 2016) й Кропивницькому (Райкович, 2020). Невідомо, чи з'явилися би такі топоніми у вказаних містах без примусу декомунізації, але факт є фактом — громада домоглась цього вшанування.

Так само ВО «Свобода» допомогла полтавській громаді відкрити 27 травня 2017 р. п'яту меморіальну дошку М. Міхновському (Матвієнко, 2017). Цього разу її встановили на будинку Русових, де він вперше зачитав текст славнозвісної декларації «Самостійна Україна».

Наступні чотири топоніми з'явилися через чотири роки — після початку повномасштабного вторгнення 2022 р. в міста Рівне (Марчук & Сірук, 2022), Лубни (Полтавський офіс УІНП, 2022), Київ (Київська міська рада & КМДА, 2022) і Кривий Ріг (б.а., 2024). Ці перейменування вулиць теж схожі на примус — якщо до самої російської агресії 2022 р. в українських містах залишались топоніми, які попадали під закон про декомунізацію, то чому вони не були змінені ще до війни? Показовий випадок із появою бульв. Миколи Міхновського в Києві. Громадське обговорення перейменування бульв. Дружби Народів відбулося ще в липні 2016 р. У вересні більшість учасників голосування підтримала проєкт перейменування на бульв. Миколи Міхновського. Відтоді двічі — 13 жовтня 2017 р. і 31 серпня 2018 р. Київська міська рада відмовилася перейменувати низку топонімів, серед яких був і бульв. Миколи Міхновського. Лише через п'ять років, 8 грудня 2022 р., Київська міська рада

констатувала, що ніякої Дружби Народів не існує («Міхновський Микола Іванович», 2025).

Хронологія вшанування пам'яті М. Міхновського представлена в Табл. 1.

Наявність «обережних обережників» після 30 років незалежності України свідчить про повільність політичних процесів у справі націєтворення. Повномасштабне вторгнення 24 лютого 2022 р. засвідчило той факт, що український народ випередив свою еліту в ставленні до національного питання. Ще у 2011 р. Я. Грицак — український історик та публіцист, доктор

історичних наук, професор Українського католицького університету — визначив цю проблему так: «українські страсті за націоналізмом є радше страстями не між двома різними націями (українською та російською), а всередині однієї нації, різні частини якої мають різне уявлення про те, що таке Україна і хто такі українці» (Грицак, 2011, с. 336).

Формування нації, на його думку, не є метою, «Вона, однак, може правити за засіб чи інструмент для мобілізації заради досягнення більшої мети, відповідно до обставин: захистити свою

Табл. 1.

Хронологія вшанування пам'яті М. Міхновського

Рік	Місто	Вид пам'яті	Привід	Ініціатива	Підстава
24.08.2003	Харків, вул. Університетська, 16	Меморіальна дошка	На честь 12-ї річниці незалежності України та 130-річчя від дня народження	Фонд ім. Гната Хоткевича, ГО Спілка Молоді України та ін.	На місці виступу 26.02.1900
09.2007	Львів, вул. Костюшко, 1	Меморіальна дошка			Зупинявся
2008	с. Турівка, Згурівський р-н, Київська обл.	Вулиця	Декомунізація — колишня вул. Леніна	Сільська громада	Місце народження
05.04.2013	м. Прилуки, Чернігівська обл., будівля гімназії № 1	Меморіальна дошка	3 нагоди 140-річчя від дня народження	Громада міста	Цю гімназію закінчив у 1891 р.
25.04.2013	м. Винники, Львівська обл.	Вулиця	3 нагоди 140-річчя від дня народження	Міськрада	
2013	с. Турівка, Згурівський р-н, Київська обл.	Пам'ятник	3 нагоди 140-річчя від дня народження	Сільська громада	Місце народження
25.12.2015	м. Бровари, Київська обл.	Вулиця	Декомунізація — колишня вул. К. Маркса	Міськрада	Декомунізація
12.02.2016	м. Чернігів	Вулиця	Декомунізація — колишня вул. Таращанська	Міськрада	Декомунізація
17.05.2016	м. Харків	Вулиця	Декомунізація — колишня вул. Ганни	Міськрада	Декомунізація
19.02.2016	м. Кропивницький	Вулиця	Декомунізація — колишня вул. Ватутіна	Міськрада	Декомунізація
27.05.2017	Полтава, буд. родини Русових	Пам'ятна дошка		Партія «Свобода», громада Полтави	Уперше зачитав текст декларації «Самостійна Україна»
08.07.2022	м. Рівне	Вулиця	Декомунізація — колишня вул. Ціолковського	Міськрада	Декомунізація
2022	м. Лубни, Полтавської обл.	Вулиця	Декомунізація — колишня вул. Поліни Осипенко	Міськрада	Декомунізація
08.12.2022	м. Київ	Бульвар	Декомунізація — колишній бульв. Дружби Народів	Міськрада	Декомунізація
26.07.2024	м. Кривий Ріг, Дніпропетровська обл.	Вулиця	Декомунізація — колишня вул. Каткова	Міськрада	Декомунізація

безпеку, покращити життєві шанси, зробити цивілізаційний стрибок тощо» (Грицак, 2011, с. 337). І ми бачимо, як «відповідно до обставин» у 2022 р. український народ проявив себе нескороною нацією, захищаючи власну безпеку. Вочевидь, для завершення процесу націєтворення українському народові потрібна національна політична еліта.

Прикладом для неї має стати реальна історична постать — М. Міхновський, який ще 100 років тому назвав речі своїми іменами — «Одна, Єдина, Нероздільна, Вільна, Самостійна Україна від Карпат по Кавказ» (Мірчук, 1960, с. 134). І чим далі в часі ми від того виголосу, тим краще розуміємо, чому сказав ці слова М. Міхновський.

Висновки. Особливості меморіалізації засновника українського націоналізму свідчать про наступне:

1. Процеси меморіалізації пам'яті Міхновського за часів Незалежності України почалися з встановлення меморіальної дошки 2003 р. в Харкові. Загалом за 2003–2024 рр. виявлено 15 фактів меморіалізації. Більша половина — дев'ять фактів, відбулися після прийняття Верховною Радою пакету законів про декомунізацію, який набув чинності 21 травня 2015 р.

2. Географія меморіалізації М. Міхновського свідчить, що найбільше вшанувань — чотири — на лівобережжі України (два в місті Харкові, у містах Полтава, Лубни і Кривий Пир). Далі — три вшанування на заході України (міста Львів, Винники, Рівне), два вшанування в Києві та області (міста Київ, Бровари), два на півночі (м. Прилуки та с. Турівка), одне — в центральній Україні (м. Кропивницький).

3. Лише 7 обласних центрів із 26 та АР Криму вшанували «апостола української державності»: Харків, Полтава, Чернігів, Київ, Рівне, Кропивницький, Львів.

4. Серед ініціаторів меморіалізації немає державних органів влади, що свідчить про відсутність цілеспрямованої державної політики стосовно конкретної історичної постаті.

Перспективи подальших досліджень автор убачає в дослідженні меморіалізації головних постатей українського націоналізму на теренах України: Д. Донцова, Є. Коновальця, С. Бандери, А. Мельника, С. Петлюри, Р. Шухевича, О. Теліги та ін.

Список посилань

- Атрошенко, В. А. (2016, Лютий 12). *Розпорядження міського голови «Про перейменування вулиць та провулків міста»*. <https://chernigiv-rada.gov.ua/rozporyad-mr-golovy/sid-42/id-8985/>
- б.а. (2024, Липень 29). *В рамках процесу деколонізації Дніпропетровська облдержадміністрація перейменувала 292 об'єкта топонімії населених пунктів області*. Gov.ua. <https://adm.dp.gov.ua/news/v-ramkakh-protsesu-dekolonizatsii-dnipropetrovska-oblderzhadministratsiia-pereimenuvala-292-objekta-toponimii-naselenykh-punktiv-oblasti>
- Байцар, А. (2017, Серпень 21). *До дня м. Винники (Львівщина). Винники у незалежній Україні (хронологія подій)*. Baitsar.blogspot. <https://baitsar.blogspot.com/search?q=вулиця+Міхновського>
- Белебега, І. О. (2000). *Україна і комунізм*. Видання журналу «Березіль».
- Верховна Рада України. (2015, Квітень 09). *Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті борців за незалежність України у XX столітті»*. (№ 314-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text>
- Винниченко, В. (1917, Квітень 12). *Український мілітаризм*. *Робітничая газета*, 10, 1.
- Гринів, О. (2016). Призначення третьої української інтелігенції в обґрунтуванні Миколи Міхновського. *Українознавство*, 4(61), 84–90. <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/140952>
- Грицак, Я. (2011). *Страсті за націоналізмом: стара історія на новий лад*. Есеї. Критика.
- Київська міська рада, & КМДА (2022, Грудень 08). *Віталій Кличко: Київська дерусифікувала ще 32 вулиці столиці. Зокрема, перейменувала бульвар Дружби Народів*. Офіційний портал Києва. https://kyivcity.gov.ua/news/vitaliy_klichko_kivrada_derusifikuvala_sche_32_vulitsi_stolitsi_zokrema_pereymenuvala_bulvar_druzhbi_narodiv/
- Коваль, Р., & Юзич, Ю. (2021). *Микола Міхновський. Спогади. Свідчення. Документи*. Видавництво Марка Мельника.

- Марчук, І., & Сірук, К. (2022, Липень 08). *Вулиці Рівного офіційно отримали нові назви. Що дерадянізували і дерусифікували депутати*. Суспільне. Рівне. <https://suspilne.media/rivne/258504-vulici-rivnogo-oficijno-otrimali-novi-nazvi-so-deradanizovali-i-derusifikuvali-deputati/>
- Матвієнко, О. (2017, Травень 27). *У Полтаві відкрили пам'ятну дошку першому ідеологу українського націоналізму Міхновському*. Kolo.news. Новини Полтави. <http://kolo.news/category/suspilstvo/3865#sthash.Ku3KWHp6.dpuf>
- Мачулін, Л. (2009). *Українська столиця для червоного диктатора*. Мачулін.
- Меморіалізація. (б.д.). Український інститут національної пам'яті. <https://uinp.gov.ua/memorializaciya>
- Мірчук, П. (1960). *Микола Міхновський. Апостол української державності*. Товариство Української Студіючої Молоді ім. М. Міхновського.
- Міхновський Микола Іванович. (2025, Жовтень 12). Вікіпедія: Вільна енциклопедія. https://uk.wikipedia.org/wiki/Міхновський_Микола_Іванович#cite_note-52
- Міхновський Микола Іванович. (б.д.). Вікіпедія. https://uk.wikipedia.org/wiki/Міхновський_Микола_Іванович#cite_note-49
- Міхновський, М. (2007). *Самостійна Україна. Справа української інтелігенції*. МАУП.
- Міхновський, М. (2015). *Суспільно-політичні твори*. Смолоскип.
- Нова Україна. Часопис Молодіжної ліги Харківщини. (1991–1993). Вибрані випуски № 1 (1991), № 4 (1992), № 1 (1993).
- Пам'ятник Миколі Міхновському (Турівка). (б.д.). Вікіпедія. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятник_Миколі_Міхновському_\(Турівка\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятник_Миколі_Міхновському_(Турівка))
- Патриляк, І. К. (2010). Організація Українських Націоналістів. *Енциклопедія історії України*: (Т. 7: Мі-О). В. А. Смолій та ін. (Ред.). НАН України. Інститут історії України. Видавництво «Наукова думка». http://www.history.org.ua/?termin=Orhanizatsiia_ukrainskykh
- Перелік перейменованих вулиць та провулків м. Бровари. (2015, Грудень 15). Додаток до рішення Броварської міської ради № 52-04-07. <https://onedrive.live.com/view.aspx?resid=72571393D4771099!5011&ithint=file%2Cdocx&app=Word&wdo=2&authkey=!AG-pzgz8PMcAOdc>
- Полтавський офіс УНІП (2022, Листопад 03). *Зеленського, Стуса, Адамцевича, Міхновського: у Лубнах увічнили Українських Героїв, перейменувавши півтори сотні російсько-радянських топонімів*. Інтернет-видання «Полтавщина». <https://poltava.to/project/7558/>
- Полух, Р. (2022). «Самостійна Україна» Миколи Міхновського. *Молодий вчений*, 10(110), 34–38. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-10-110-8>
- Прес-служба. (2013, Квітень 5). *На Чернігівщині свободівці долучилися до відкриття меморіальної дошки Миколі Міхновському*. ВО «Свобода». Чернігів. <https://chernihiv.svoboda.org.ua/news/na-chernigivshhyni-svobodivtsi-doluchylsya-do-vidkryttya-memorialnoyi-doshky-mykoli-mihnovskomu/98542/>
- Райкович, А. (2020, Листопад 05). *Розпорядження Кіровоградського міського голови «Про перейменування вулиць, провулків та інших об'єктів топоніміки міста»*. Кропивницька міська рада. <https://www.kr-rada.gov.ua/uploads/documents/29731-Rozp-130-20201116.pdf>
- Райнін, І. Л. (2016, Травень 17). *Про перейменування об'єктів топоніміки м. Харків*. <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/808/80788/files/160517-01-11-zagal-181-rozp.pdf>
- Різниченко, О. (2003, Вересень 11). *Свобода по-харківськи. Об'єктивно*, с. 19.
- Скоропадський, П. (1995). *Спогади (кінець 1917 — грудень 1918)*. Київ — Філадельфія.
- Турченко, Ф. (2006). *Микола Міхновський: життя і слово*. Генеза.
- Турченко, Ф. (2020). *Микола Міхновський: «Одна, єдина, нероздільна, вільна, самостійна Україна*. Парламентське видавництво.
- Турченко, Ф. (2023). Микола Міхновський: уроки для нащадків. *Український історичний журнал*, 4, 85–97. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.04.085>
- Черкаська, Г. (б.д.). *Перший Всеукраїнський військовий з'їзд*. Uahistory. <https://uahistory.com/topics/events/12569>
- Юзич, Ю. (2021, Червень 16). *Харківські адреси Миколи Міхновського. Історична правда*. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/06/16/159688/>
- Machulin, L. (2015). The role of de-communization and commemoration in the formation of the post-Soviet individual's worldview. *Вісник ХДАДМ*, 3, 70–73. <https://visnik.org.ua/pdf/v2015-03-12-machulin.pdf>
- Renan, E. (1882, Mars 11). *Qu'est-ce qu'une nation?* Calmann Lévy (Ed.). https://books.google.com.ua/books?id=IngGAAAAQAAJ&redir_esc=y

References

- Atroshenko, V. A. (2016, February 12). *Mayor's decree "On renaming streets and alleys in the city."* <https://chernigiv-rada.gov.ua/rozporyad-mr-golovy/sid-42/id-8985/> [In Ukrainian].
- n.a. (2024, July 29). *As part of the decolonization process, the Dnipropetrovsk Regional State Administration renamed 292 toponymic objects in the region's settlements.* Gov.ua. <https://adm.dp.gov.ua/news/v-ramkakh-protsesu-dekolonizatsii-dnipropetrovska-oblderzhadministratsiia-pereimenuvala-292-obiekta-toponimii-naselenykh-punktiv-oblasti> [In Ukrainian].
- Baitsar, A. (2017, August 21). *To the day of Vynnyky (Lviv region). Vynnyky in independent Ukraine (chronology of events).* Baitsar.blogspot. <https://baitsar.blogspot.com/2017/08/665.html> [In Ukrainian].
- Belebekha, I. O. (2000). *Ukraine and communism.* Vydannia zhurnalu "Berezil". [In Ukrainian].
- Verkhovna Rada Ukrainy (2015, April 09). *Law of Ukraine "On the Legal Status and Honoring the Memory of Fighters for Ukraine's Independence in the 20th Century"* (№ 314-VIII). <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19#Text> [In Ukrainian].
- Vynnychenko, V. (1917, April 12). *Ukrainian militarism. Robitnycha hazeta, № 10, p. 1.* [In Ukrainian].
- Hryniv, O. (2016). *The purpose of the third Ukrainian intelligentsia in Mykola Mikhnovskyi's reasoning.* *Ukrainoznavstvo*, 4(61), 84–90. <http://journal.ndiu.org.ua/article/view/140952> [In Ukrainian].
- Hrytsak, Ya. (2011). *Passions for nationalism: an old story with a new twist. Essays.* Krytyka. [In Ukrainian].
- Kyivska miska rada, & Kyivska miska derzhavna administratsiia (2022, December 08). *Vitali Klitschko: Kyiv City Council has derussified another 32 streets in the capital. In particular, it renamed Druzhby Narodiv Boulevard.* Official portal of Kyiv. https://kyivcity.gov.ua/news/vitaliy_klichko_kivrada_derusifikuvala_sche_32_vulitsi_stolitsi_zokrema_pereymenuvala_bulvar_druzhbi_narodiv/ [In Ukrainian].
- Koval, R., & Yuzych, Yu. (2021). *Mykola Mikhnovskyi. Memoirs. Testimonies. Documents.* Vydavnytstvo Marka Melnyka. [In Ukrainian].
- Marchuk, I., & Siruk, K. (2022, Lypen 08). *Vulytsi Rivnoho ofitsiino otrymaly novi nazvy. Shcho deradianizuvaly i derusyfikuvaty deputaty.* Suspilne. Rivne. <https://suspilne.media/rivne/258504-vulici-rivnogo-oficijno-otrimali-novi-nazvi-so-deradanizuvali-i-derusifikuvali-deputati/> [In Ukrainian].
- Matviienko, O. (2017, May 27). *A memorial plaque to Mikhnovskyi, the first ideologist of Ukrainian nationalism, was unveiled in Poltava.* Kolo.news. Novyny Poltavy. <http://kolo.news/category/suspilstvo/3865#sthash.Ku3KWHp6.dpuf> [In Ukrainian].
- Machulin, L. (2009). *Kharkiv — the capital of the red dictator.* Machulin. [In Ukrainian].
- Memorialization.* (n.d.). Ukrainian Institute of National Remembrance. <https://uinp.gov.ua/memorializaciya> [In Ukrainian].
- Mirchuk, P. (1960). *Mykola Mikhnovskyi. Apostle of Ukrainian statehood.* Tovarystvo Ukrainskoi Studiiuchoi Molodi im. M. Mikhnovskoho. [In Ukrainian].
- Mikhnovskyi Mykola Ivanovych.* (2025, October 12). Wikipedia: The Free Encyclopedia. https://uk.wikipedia.org/wiki/Міхновський_Микола_Іванович#cite_note-52 [In Ukrainian].
- Mikhnovskyi Mykola Ivanovych.* (n.d.). Wikipedia. https://uk.wikipedia.org/wiki/Міхновський_Микола_Іванович#cite_note-49 [In Ukrainian].
- Mikhnovskyi, M. (2007). *Independent Ukraine. The cause of the Ukrainian intelligentsia.* Mizhrehionalna Akademiia Upravlinnia personalom. [In Ukrainian].
- Mikhnovskyi, M. (2015). *Social and political works.* Smoloskyp. [In Ukrainian].
- Nova Ukraina. Chasopys Molodizhnoi lihy Kharkivshchyny.* (1991–1993). Selected issues № 1 (1991), № 4 (1992), № 1 (1993). [In Ukrainian].
- Pamiatnyk Mykoli Mikhnovskomu (Turivka).* (n.d.). Wikipedia. [https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятник_Миколі_Міхновському_\(Турівка\)](https://uk.wikipedia.org/wiki/Пам%27ятник_Миколі_Міхновському_(Турівка)) [In Ukrainian].
- Patryliak, I. K. (2010). *Organization of Ukrainian Nationalists. Encyclopedia of Ukrainian History: (Vol. 7: Mi-O).* V. A. Smolii et al. (Ed.). National Academy of Sciences of Ukraine. Institute of History of Ukraine. Vydavnytstvo "Naukova dumka". http://www.history.org.ua/?termin=Orhanizatsiia_ukrainskykh [In Ukrainian].
- List of renamed streets and alleys in Brovary.* (2015, December 15). Appendix to Brovary City Council Decision N 52-04-07. <https://onedrive.live.com/view.aspx?resid=72571393D4771099!5011&ithint=file%2Cdocx&app=Word&wdo=2&authkey=!AG-pzgk8PMcAOdc> [In Ukrainian].
- Poltava Office of the Ukrainian Institute of National Remembrance (November 03, 2022). *Zelensky, Stus, Adamczewicz, Mikhnovskyi: Ukrainian heroes were immortalized in Lubny by renaming 150 Russian-Soviet place names.* Internet-vydannia "Poltavshchyna". <https://poltava.to/project/7558/> [In Ukrainian].

- Poliukh, R. (2022). "Independent Ukraine" by Mykola Mikhnovskyi. *Molodyi vchenyi*, 10(110), 34–38. <https://doi.org/10.32839/2304-5809/2022-10-110-8> [In Ukrainian].
- Press Service. (2013, April 05). In Chernihiv region, members of the Svoboda party joined in the unveiling of a memorial plaque to Mykola Mikhnovskyi. Vseukrainske obiednannia "Svoboda". Chernihiv. <https://chernihiv.svoboda.org.ua/news/na-chernigivshhyni-svobodivtsi-doluchylsya-do-vidkryttia-memorialnoyi-doshky-mykolimihnovskomu/98542/> [In Ukrainian].
- Raikovych, A. (2020, November 05). Order of the Mayor of Kirovohrad "On renaming streets, lanes, and other toponymic objects in the city." Kropyvnytskyi City Council. <https://www.kr-rada.gov.ua/uploads/documents/29731-Rozp-130-20201116.pdf> [In Ukrainian].
- Rainin, I. L. (2016, May 17). Pro pereimenuvannia obektiv toponimiky Kharkiv. <https://kharkivoda.gov.ua/content/documents/808/80788/files/160517-01-11-zagal-181-rozp.pdf> [In Ukrainian].
- Riznychenko, O. (2003, September 11). Freedom, Kharkiv style. *Obektivno*, p. 19. [In Ukrainian].
- Skoropadskyi, P. (1995). *Memoirs (late 1917 — December 1918)*. Kyiv — Filadelfia. [In Ukrainian].
- Turchenko, F. (2006). *Mykola Mikhnovskyi: life and word*. Heneza. [In Ukrainian].
- Turchenko, F. (2020). *Mykola Mikhnovskyi: "One, united, indivisible, free, independent Ukraine"*. Parlamentske vydavnytstvo. [In Ukrainian].
- Turchenko, F. (2023). Mykola Mikhnovskyi: lessons for future generations. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 4, 85–97. <https://doi.org/10.15407/uhj2023.04.085> [In Ukrainian].
- Cherkaska, H. (n.d.). *The First All-Ukrainian Military Congress*. Uahistory. <https://uahistory.com/topics/events/12569> [In Ukrainian].
- Yuzych, Yu. (2021, June 16). Kharkiv addresses of Mykola Mikhnovskyi. *Istorychna pravda*. <https://www.istpravda.com.ua/articles/2021/06/16/159688/> [In Ukrainian].
- Machulin, L. (2015). The role of de-communization and commemoration in the formation of the post-Soviet individual's worldview. *Visnyk Kharkivskoi derzhavnoi akademii dyzainu ta mystetstv*, 3, 70–73. <https://visnik.org.ua/pdf/v2015-03-12-machulin.pdf> [In English].
- Renan, E. (1882, Mars 11). *Qu'est-ce qu'une nation?* Calmann Lévy (Ed.). https://books.google.com.ua/books?id=IngGAAAAQAAJ&redir_esc=y [In French].

Л. І. Мачулін

PhD з філософії, Харківська державна академія культури,
м. Харків, Україна

L. Machulin

PhD in Philosophy, Kharkiv State Academy of Culture,
Kharkiv, Ukraine

Отримано: 18.08.2025

Прийнято до друку: 03.09.2025

Опубліковано: 25.12.2025